

УДК 94: 329.14 (477.51+476.2)1905/1907

DOI 10.24919/2519-058X.5.116984

Олександр ФЕДЬКОВ,

orcid.org/0000-0003-4835-9445

кандидат історичних наук, доцент, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Україна, Кам'янець-Подільський) san.fedkov@ukr.net

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИЙ РУХ У ПІВНІЧНОМУ ЛІВОБЕРЕЖЖІ УКРАЇНИ ТА В СУМІЖНИХ РЕГІОНАХ БІЛОРУСІ В 1905 – 1907 рр.

У статті розглянуто історію соціал-демократичного руху в суміжних повітах української Чернігівської та білоруської Могилівської губерній. У 1904 – 1905 рр. в регіоні функціонував Поліський комітет РСДРП, у складі якого працювали більшовики та меншовики. Припинення діяльності цього об'єднання російської марксистської партії відбулося під впливом репресій правоохоронних органів самодержавства наприкінці 1905 р. Після цього виникли інші організації соціал-демократів – Перше Чернігівське районне бюро та Гомельська організація РСДРП. Наприкінці 1906 р. зазначені громади ввійшли до складу Української соціал-демократичної спілки РСДРП.

Ключові слова: РСДРП, місцеві соціал-демократичні організації, більшовики, меншовики, Українська соціал-демократична спілка.

Лит. 34.

Oleksandr FED'KOV,

Ph D (History), Associate Professor, Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University (Ukraine, Kamianets-Podilskyi) san.fedkov@ukr.net

THE SOCIAL-DEMOCRATIC MOVEMENT IN THE NORTHERN LEFT-BANK UKRAINE AND IN THE NEIGHBOURING COUNTIES OF BELARUS IN 1905 – 1907

The article deals with the history of the Social-Democratic movement in the neighbouring counties, i.e. in Chernihiv (Ukraine) and Mogilev (Belarus) gubernias. In 1904 – 1905, the Polissian Committee (PC) of the RSDLP functioned on this territory, consisting mainly of Bolsheviks, as well as Mensheviks and the supporters of an overcoming of the fractional split. In autumn 1905, the PC supported the Mensheviks, but at the end of the year it ceased to function, owing to repressions of law enforcing bodies. It is clarified that several new Social-Democratic organizations were formed in Polissia afterwards. The First Chernihiv district bureau of the RSDLP acted on the territory of five northern counties of Chernihiv gubernia, and in the south of Mogilev gubernia the Gomel organization of the RSDLP functioned as well. These party communities launched a great work aimed at organizing of the revolutionary struggle of urban and rural workers against tsarism. In towns and villages they established the Social-Democratic centers, trade unions and public organizations, i.e. Councils of labour deputies, detachments of armed workers. The Social-Democratic centers had printing houses at their disposal, stored up the weapons and prepared for armed actions. The Social-Democratic organizations included the representatives of different nationalities – Ukrainians, Jews, Belarusians, Russians and this fact assured their international character. The Social Democrats organized strikes of urban and rural workers, carried out revolutionary activity among the military. At the end of 1906, the First Chernihiv district bureau and the Gomel organization joined the Ukrainian Social-Democratic Union of the RSDLP and continued to function as a part of its North-Chernihiv region by the end of the revolution in 1905 – 1907 and during the period of Stolypin reaction.

Key words: RSDLP, local Social-Democratic organizations, the Bolsheviks, the Mensheviks, the Ukrainian Social-Democratic Union.

Ref. 34.

Александр ФЕДЬКОВ,

кандидат исторических наук, доцент, Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко (Украина, Каменец-Подольский) san.fedkov@ukr.net

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОМ ДВИЖЕНИИ В СЕВЕРНОГО ЛЕВОБЕРЕЖЬЯ УКРАИНЫ И В СОПРЕДЕЛЬНЫХ РЕГИОНАХ БЕЛАРУСИ В 1905 – 1907 гг.

В статье рассмотрена история социал-демократического движения в смежных уездах украинского Черниговской и белорусской Могилевской губерний. В 1904 – 1905 гг. В регионе функционировал Полесский

комитет РСДРП, в составе которого работали большевики и меньшевики. Прекращение деятельности этого объединения российской марксистской партии произошло под влиянием репрессий правоохранительных органов самодержавия в конце 1905. После этого возникли другие организации социал-демократов – Первое Черниговское районное бюро и Гомельская организация РСДРП. В конце 1906 указанные общины вошли в состав Украинской социал-демократического союза РСДРП.

Ключевые слова: РСДРП, местные социал-демократические организации, большевики, меньшевики, Украинская социал-демократический союз.

Лит. 34.

Постановка проблеми. Один із засновників сучасної партології, французький учений М. Дюверже у праці, що стала класикою цієї науки, висловив думку про доцільність підготовки серії монографій з історії «секцій» соціалістичних партій (у термінології вітчизняної історичної науки – місцевих організацій соціалістичних партій) [2, 71]. Зазначене міркування цілком стосується місцевих громад соціал-демократичних партій і спілок в Україні. Попри те, що в СРСР значна увага приділялася історії соціал-демократії, проте головна увага зосереджувалася на історії більшовицької партії. На сьогодні вчені вже зробили важливі кроки для подолання негативної спадщини, створеної радянською «історико-партійною наукою» [13; 15; 16]. З'явилися дослідження, що розглядають історію меншовизму на теренах українських губерній романівської імперії [19; 10; 1; 18]. Однак діяльність марксистських організацій залишається ще слабо вивченою. **Метою** цієї статті є з'ясування історії соціал-демократичних організацій у північних регіонах Чернігівської губернії та у Гомельському повіті білоруської Могилівської губернії у 1905 – 1907 рр.

Аналіз досліджень. Особливістю соціал-демократичного руху на Чернігівщині було те, що в губернії не існувало єдиної партійної організації російських марксистів. Осередки останніх у північній частині регіону та на Гомельщині спочатку підпорядковувалися Поліському комітетові (ПК) РСДРП, а згодом опинилися у складі Української соціал-демократичної спілки РСДРП. Проте генеза ПК та перехід його чернігівських осередків і білоруської гомельської організації до складу УСДС знайшли лише часткове відображення у науковій літературі [20, 154–159]. Найбільше уваги приділив цій проблемі сучасний історик О. Кривобок [6; 7]. Водночас вона, на наш погляд, вимагає подальшого дослідження. Тому метою цієї статті є з'ясування питання про діяльність соціал-демократичних організацій у північному Лівобережжі України та на Гомельщині в період Першої російської революції.

Виклад основного матеріалу. Осередки російських соціал-демократів північних повітів Чернігівщини входили до великого регіонального партійного об'єднання, відомого як Поліський комітет (ПК) РСДРП. Він утворився у січні 1904 р. у Гомелі й охоплював своїм впливом такі соціал-демократичні групи: білоруську Гомельську Могилівської губернії та українські Новозибківську та Клишівську Чернігівської та Роменську Полтавської губерній. Згодом до нього приєдналися інші партійні осередки [3, 557; 9, 9; 14, 426; 12, 7, 154]. Наявність фракційних угруповань у Поліській організації загалом відбивала стан справ у партії: у ній одночасно працювали меншовики, більшовики та так звані «примиренці», по суті, прибічники подолання розколу в партії [9, 10]. Водночас склад партійних осередків не був сталим і, залежно від переваги більшовиків чи меншовиків, вони проводили одну чи іншу політику. Втім, наявність прихильників різних течій у складі організацій не став перешкодою для їхньої спільної діяльності. Не варто також перебільшувати глибину розходжень між «твердими» та «м'якими»; обидві фракції перебували на позиціях революційної соціал-демократії та здійснювали схожі тактичні заходи. Наша увага до цього партійного союзу зумовлена тим, що його осередки, зокрема й Гомельська організація, згодом увійшли до складу Української соціал-демократичної спілки.

Навесні 1905 р. більшовики ініціювали скликання III з'їзду партії. Проте меншовики не визнавали його законності та, натомість, скликали «конференцію партійних працівників». У Поліському комітеті переважали прихильники В. Леніна, які підтримали ідею скликання III з'їзду РСДРП. Їхній представник Владіміров (М. Шенфінкель) представляв ПК на з'їзді «твердих» [14, 22, 426, 734]. Після завершення більшовицького та меншовицького форумів, у травні відбулися засідання з'їзду поліських організацій РСДРП. На ньому були присутні представники обох

фракцій, які прийняли, по суті, компромісну резолюцію. У ній зазначалося, що статут III з'їзду дає змогу вести спільну загальнопартійну роботу. І хоча районний форум визнав за необхідне підпорядковуватися центральному керівництву, обраному більшовицьким з'їздом, однак останній не визнали загальнопартійним. Окрім того, поліські соціал-демократи констатували, що «роз'єднання революційних сил у теперішній час вкрай небажане і шкідливе для спільної справи» та доручали Поліському комітету негайно вийти у контакт з Організаційною комісією меншовиків для подолання розколу [4, 14–15].

Такий гострий перебіг подій на регіональному з'їзді викликав занепокоєння лідера більшовиків В. Леніна. У листі до ЦК він висловив міркування про необхідність публічності у діяльності останнього та вважав, що відсутність його представників на районних з'їздах є помилкою; «у Поліссі на з'їзді нікого не було. Скандал. Вони мало не відпали!» [8, 38–39]. Проте події на з'їзді стали «першим дзвіночком» для більшості ПК; згодом комітет усе ж перейшов до табору меншовиків.

Існували також інші, внутрішні організаційні проблеми в діяльності осередків, які перебували в підпорядкуванні Поліського комітету. Про них повідомляла діячка РСДРП Людмила, лист якої перлюстрований Департаментом поліції. «Проїхала я по Дніпру, де познайомилася з районом роботи Пол[іського] ком[ітету]; у його віданні декілька організацій, – повідомляла вона 28 травня 1905 р. – Деякі з них мають значні зв'язки серед селян від людей, які пристосовані до роботи в селянському середовищі» [21, 419]. Адресантка зазначала також про інтенсивну роботу Гомельської організації, що зростала чисельно та міцнішала. Водночас діячі місцевих осередків у розмовах із нею висловлювали незадоволення роботою Поліського комітету. Так, один активіст обурювався його бездіяльністю та «занадто великим формалізмом». Інший партієць висловився про ПК в такому ж дусі: «це не керівний центр, а комітетська печатка». Надалі він пояснив свою думку: «У нього немає ні вміння, ні сил для роботи, ніяких самостійних зв'язків, нічого, крім генеральських тенденцій» [21, 419]. Воднораз партійний емісар повідомляла, що пов'язує цю «значну периферію» з центром партійна дисципліна та надія, що об'єднання та з'їзд змінять хід роботи [21, 419]. Отже, керований більшовиками Поліський комітет викликав серйозні нарікання партійців, які йому підпорядковувалися.

Очевидно, внаслідок зазначених причин, на осінь співвідношення фракційних сил у ПК змінилося, адже наприкінці листопада 1905 р. його делегат уже брав участь у роботі другої меншовицької конференції РСДРП [34, 1]. Проте саме в цей час, унаслідок репресій, Поліський комітет припинив своє існування [6, 75; 17, 8–9]; після дезінтеграції на його місці постала низка організацій.

Найпотужніше об'єднання створили осередки п'яти північних повітів (Новозибківського, Новгород-Сіверського, Стародубського, Суразького, Мглинського) Чернігівської губернії – Перше Чернігівське районне бюро РСДРП [6, 75; 17, 8–9]. Через арешт наприкінці серпня 1906 р. одного з провідних діячів цього регіональної партійної організації російських соціал-демократів М. Сичова, жандармам удалося отримати матеріали, що найповніше відображали її діяльність [25, 1–58зв.]. На основі зазначених документів В. Щербаков навів цілком звіт про стан осередків, вилучений жандармами [20, 154–159], а О. Кривобок подав загальну характеристику діяльності Першого чернігівського бюро РСДРП [6, 75]. Використовуючи наукову літературу та архівні джерела, з'ясуємо роль цього регіонального об'єднання російських соціал-демократів у суспільно-політичному житті регіону.

До Першого чернігівського бюро РСДРП на час його організації входили два представники клинцівської організації, один – новозибківської та злинківської, один – семенівської та новгород-сіверської, один – стародубської та унечської, один – суразької та мглинської. Усього в зазначеному об'єднанні нараховувалося 535 соціал-демократів, а якщо врахувати членів сільських осередків, то близько 800. При бюро діяла бібліотека легальної і нелегальної літератури. Конференції збирались раз на три місяці з делегатів зазначених осередків і вирішували головні питання партійного життя, займалися виробленням спільної тактики [6, 75; 20, 157]. Для прикладу, на одній із конференцій розглядалися такі питання: постановка роботи в районі, в місті та на селі; постановка техніки; організація постачання легальної та нелегальної літератури; взаємини з іншими партійними організаціями; створення бойових дружин та низка організаційних проблем (вибори

районного бюро, створення районного комітету, періодичність скликання конференцій тощо) [25, 42зв.]. У питанні про постановку техніки на форумі прийняли рішення встановити друкарню, спільну для всіх організацій, для чого кожна з них протягом двох місяців мала надати певну суму грошей. Конференція також визначилася з тактикою щодо інших політичних партій. З Бундом передбачалося входити в коаліцію при відкритих виступах і дозволяти працювати бундівцям під прапором РСДРП лише серед єврейського пролетаріату. Водночас з есерами та сіоністами-соціалістами передбачалося вступати лише в тимчасові угоди при загальних виступах, за умови «якщо ці партії зможуть надати реальну підтримку зброєю та організованою масою». Визнано за доцільне створити бойові дружини при організаціях «з метою самооборони і відкритого виступу під час збройного повстання» [25, 42зв., 43]. Отже, Перше чернігівське бюро РСДРП було революційною меншовицькою організацією, що прагнула використовувати збройні форми боротьби з російським самодержавством.

Означений характер організації мали й її окремі партійні групи. Місцем перебування Першого чернігівського бюро РСДРП був посад Клинець (У XIX ст. посад утвердився як тип міського поселення [5, 43; 11, 108]). Активну діяльність у місті та регіоні навесні і влітку 1906 р. розгорнув відомий під псевдонімом «Тарас» народний учитель С. Моспан, який виконував обов'язки секретаря бюро. Він проводив мітинги, на яких закликав робітників згуртовано відстоювати свої права і добитися повалення «кровожерного уряду»; царя він називав «кровопивцею» та «іншими образливими словами»; говорив, що «солдати та козаки вже відмовляються стріляти в народ, оскільки переконалися, що убивають своїх невинних братів»; «що потрібно всіх багачів пограбувати та поділити їхнє добро порівну» [23, 3зв.]. «Тарас» фігурував керівником страйку пролетарів у Клинцях улітку 1906 р.; під час виступу він наводив аргументи на користь страйків і видавав грошові допомоги біднішим робітникам [23, 4]. Восени почала функціонувати районна друкарня, що мала забезпечити осередки необхідними виданнями [24, 89зв.]. При арешті в С. Моспана вилучили підписний листок для зібрання пожертв на користь клинцівської організації РСДРП та ««борців», ув'язнених у тюрму» [23, 2].

Розглянемо стан окремих соціал-демократичних організацій, які діяли в складі Першого чернігівського бюро. Їхня сила значною мірою залежала від чисельності робітників у містах та містечках регіону, а також рівня їхнього радикалізму. За цими показниками вирізнявся посад Клинець Суражського повіту. Вже до початку XX ст. це міське поселення перетворилося на передовий у технічному плані центр великого фабричного виробництва сукна в Україні. За оцінками соціал-демократів, у Клинцях зосереджувалося 10 тис. робітників, а їхній партійний осередок налічував 150 осіб із «виборним керівним колективом» з 9 осіб. Як зазначалося у документі, відібраному у М. Сичова, «пролетаріат рветься в бій», а клинцівські соціал-демократи користувалися «величезним впливом на населення». Організація мала у своєму розпорядженні друкарський пристрій – гектограф, бібліотеку [25, 48зв.]. Для роботи з робітниками на підприємствах закріплювалися агітатори. На чотирьох фабриках діяли профспілкові організації, а також були обрані робітники до Ради робітничих депутатів. Остання була безпартійною, хоча соціалісти-революціонери й хотіли провести до її складу своїх представників. Бойова дружина складалася із 30 осіб. Окрім того, клинцівські соціал-демократи мали зв'язки з селянами чотирьох повітів, а в чотирьох селах – селянські організації [25, 41зв, 48зв.].

Значним впливом користувалася також Новозибківська організація РСДРП. Помічник начальника Чернігівського ГЖУ підполковник Протопопов, враховуючи її високу організованість, значний рівень активності та систематичність у веденні пропаганди, навіть поставив її «на перше місце» [28, 9, 12зв.]. Партійний осередок у Новозибкові нараховував 60 членів і «керівний колектив» із семи осіб, які працювали переважно серед міського та робітничого населення (останнього нараховувалося близько 3 тис.). Серед селянства робота велася «дуже слабка», а підконтрольних організацій на селі взагалі не було [25, 48зв.].

Інші осередки російських соціал-демократів регіону були слабшими. Проте діяльність Семівської організації РСДРП Новозибківського повіту радикалізувалася восени 1905 р. Про це свідчило хоча б те, що 29 листопада у містечку затримали міщанина Ш. Дінкевіча та селянина Г. Самохвалова, які «здійснювали збір грошей на бойову дружину соціал-демократичної партії»

[26, 38, 38зв.]. У березні 1906 р. декількох семенівських марксистів заарештували, проте вони були насильно звільнені внаслідок нападу натовпу на стражників. Після цього влада провела «швидку репресію», заарештувавши до 60 осіб і, таким чином, «спокій у Семенівці забезпечила цілком» [28, 13, 13зв.]. Однак, організація доволі швидко відновила роботу, оскільки в матеріалах М. Сичова, датованих кінцем серпня 1906 р., повідомлялося про 80 членів партійного осередку, керівний колектив із п'яти обраних та трьох кооптованих діячів, про «масовки» – колективні зібрання. Щоправда, незадовільно працювали заявлені три гуртки, погано збиралися партійні внески, не існувало бойової організації та було обмаль зброї. Але найголовніше, що впливу на людинність містечка осередок, за визнанням соціал-демократів, не мав «ніякого» [25, 48зв.].

«Матеріали М. Сичова» дають змогу з'ясувати загальний рівень впливовості осередків Першого чернігівського бюро в міських поселеннях регіону, а також стан роботи соціал-демократів серед селянства та військових. Попри існування більших соціал-демократичних організацій у восьми містах та містечках – Новгород-Сіверський, Новозибків, Стародуб, Сураж, Злинка, Семенівка, Унеча та посаді Клинці, лише в останньому зазначалося про значний вплив на міське населення, про значення їх у Стародубі нічого не йшлося, а в шести інших населених пунктах у відповідь на запитання про вплив тут організації, зазначалося «ні» або «ніякого», що свідчило про низький авторитет осередків РСДРП. Шість організацій (клинцівська, стародубська, унечська, суражська, злинська, новгород-сіверська) активно працювало на селі, влаштовуючи мітинги, здійснюючи агітаційно-пропагандистську роботу. Всі разом вони мали 19 сільських партійних осередків. З військовими підтримували зв'язки стародубська, новозибківська та новгородсіверська організації [25, 48зв.].

До осені 1906 р. зросли сила й авторитет Першого чернігівського бюро; ця регіональна організація проявляла ініціативу щодо консолідації соціал-демократичного руху в губернії. Про це засвідчував вилучений жандармами лист секретаря районного бюро Тараса до організацій із запрошенням прислати делегата на районну конференцію. Попередньо пропонувалося обговорити в осередках порядок денний майбутнього форуму, зокрема питання про тактику під час виборів до Державної думи, «про об'єднання північних чернігівських організацій із південними в одну Чернігівську губернську організацію» та низку інших. Для участі в роботі конференції прибули представники районного бюро та Центрального комітету РСДРП [24, 89, 89зв.]. Щоправда, зазначеним планам не судилось збутися, оскільки в ніч на 22 жовтня 1906 р. С. Моспана заарештували [24, 2]. Проте арешт керівника соціал-демократичної організації на півночі Чернігівщини не зупинив її роботи.

Отже, у північних повітах Чернігівської губернії існувало міцне регіональне об'єднання соціал-демократичних осередків. Про це засвідчувала наявність розгалуженої партійної мережі у містах і містечках регіону. Зазначені осередки мали зв'язки з селянами та організації у селах. Найміцнішою була Клинцівська організація, що активно працювала серед робітничого класу, мала в своєму складі бойову дружину. У цьому міському поселенні діяли робітничі організації – профспілки, Рада робітничих депутатів. Однак, окрім клинцівської організації, партійні осередки, за визнанням самих соціал-демократів, загалом не мали впливу на населення регіону.

Відомо, що з клинцівським осередком у листопаді 1906 р. листувалася член секретаріату ЦК РСДРП «товариш Віра» [31, 42]. Очевидно, що саме тоді організації Першого чернігівського бюро увійшли до складу Української соціал-демократичної спілки, яка в період спаду першої російської революції стала центром тяжіння соціал-демократичного руху у південно-західній частині Російської імперії. Про зазначене засвідчує низка історичних джерел. У листі ГК Спілки від 1 грудня 1906 р., присвяченому, зокрема, виборам до II Державної думи, повідомлялось, що в першій половині грудня для обговорення виборчої кампанії буде скликана «Північна Чернігівська» конференція [30, 51об.]. Окрім того, 14 грудня 1906 р. поінформований член ГК Спілки Юрій Ларін (М. Лур'є) у листі повідомляв, що інший член керівного органу – Грицько (Г. Довженко) «їде по півночі Чернігівської губернії або по Полтавщині» з агітаційною метою по виборах до Державної думи [22, 4об.]. Отже, організації Першого Чернігівського бюро в листопаді 1906 р. увійшли до складу Української соціал-демократичної спілки і в грудні повністю включилися у життя соціал-демократичного союзу.

Про Клинівсько-Новозибківський район УСДС, із розгалуженою мережею партійних організацій у містах, містечках та селах, завдяки агентурним даним, стало відомо Департаменту поліції, який 24 січня 1907 р. повідомляв про це начальника Чернігівського ГЖУ. Особливо турбувала віце-директора установи О. Васильєва інформація про наявність у Клинівській організації «п'ятнадцяти бойовиків, револьверів, кинджалів, дев'яти бомб, двадцяти піроксилінових шашки, друкарського верстата та більше трьох пудів шрифту». Зазначалося також, що секретарем організації працює Володимир [28, 32]. Про цього діяча, а також про Аркадія як приїжджих, та про місцевих активістів Ф. Жукова, Ф. Шпунтова, І. Семенцова, Є. Коган і сімейство єврея Оршанського доповідав у столицю імперії начальник Чернігівського ГЖУ генерал-майор М. Рудов. За непевними агентурними даними останнього, Володимир та Аркадій – це, відповідно, студент-медик Київського університету В. Шишкін та В. Діхамеджія [28, 34, 58]. У квартирі Ольшанських жандарми вилучили близько 30 фунтів (13, 6 кг) нелегальної літератури та валик від якогось мнотильного апарату [28, 34, 34зв.]. Отже, клинівський осередок УСДС був найпотужнішим на півночі Чернігівщини. Це цілком усвідомлювали жандарми, які зазначали, що Клиніці є ключовим пунктом, «який має особливе значення для району» [26, 61зв.].

На початку 1907 р. при арешті інших клинівських соціал-демократів, І. Корженевича та С. Френкен, виявили три ящики друкарського шрифту та конверти з відозвами УСДС, зокрема циркулярний лист Головного комітету Української соціал-демократичної спілки № 16 за 1906 р. «До всіх організацій області» [29, 7, 7зв., 14, 16, 57, 98, 98зв.].

Навесні 1907 р. північні чернігівські осередки під керівництвом ГК Спілки брали активну участь у підготовці та проведенні виборів делегата на V з'їзд РСДРП [33, 6]. Окремий виборчий округ в організації УСДС складав Північно-Чернігівський район (Новозибків, Клиніці, Злинка, Софіївка, Сураж, Стародуб і т.д.) [32, 215а]. Як бачимо, він цілком об'єднав організації, що раніше входили до складу Першого чернігівського бюро. Це спілчанське об'єднання функціонувало і в період реакції.

Про інтернаціоналістський характер Української соціал-демократичної спілки свідчило те, що до її складу входили осередки з суміжних із українськими губерніями територій. З осені 1906 р. зі Спілкою тісно співпрацювала гомельська організація РСДРП білоруської Могилівської губернії. Так, у «проекті статуту УСД Спілки», який розсилався у жовтні 1906 р. в організації, серед окреслених у ній районів значився Гомельський. Очевидно, що вже тоді йшлося про входження гомельських соціал-демократів до Спілки. Проте саме входження відбулося у грудні 1906 р., про що зазначав тодішній фактичний керівник Головного комітету УСДС Юрій Ларін (М. Лур'є). У листі до партійних організацій, датованим початком грудня, він повідомляв: «Місто Гомель просить керувати ним» [29, 2зв.]. В іншому листі, від 8 грудня, зазначалося – «До слова, Полтавський губернський союз ввійшов у Спілку, а тепер приймаємо Гомель [29, 7зв.]. Звісно, тут йшлося про входження гомельської соціал-демократичної організації до складу УСДС. Достеменно відомо на основі історичних джерел, що напередодні V з'їзду партії (березень-квітень 1907 р.) вже функціонував Гомельський район Української соціал-демократичної спілки [32, 215а].

Висновки. Отже, соціал-демократичні організації північних повітів Чернігівщини та Гомельського повіту білоруської Могилівської губернії напередодні та під час першої російської революції входили до потужного партійного об'єднання – Поліського комітету РСДРП. В умовах розколу російської марксистської партії у 1904 та першій половині 1905 р. в ПК переважав вплив більшовиків, але працювали також меншовики та прихильники подолання розколу. Восени 1905 р. поліські соціал-демократи підтримували меншовицьку фракцію. Після розгрому ПК наприкінці 1905 р., організації, що раніше входили до його складу, почали створювати менші регіональні партійні об'єднання. На півночі Чернігівщини утворилося Перше Чернігівське бюро РСДРП, яке згуртувало соціал-демократів п'яти північних повітів губернії. Самостійно діяла Гомельська організація РСДРП. Марксистські осередки північного регіону Чернігівської губернії складали міцне партійне об'єднання, що вело роботу серед робітництва, селянства та військових. Вони створювали партійні осередки, профспілки, Ради робітничих депутатів, бойові дружини. Соціал-демократи організовували страйковий рух робітників, селянські виступи, здійснювали агітаційно-пропагандистську роботу серед військових. Наприкінці 1906 р. організації соціал-демократів

Першого Чернігівського районного бюро та Гомельщини ввійшли до Української соціал-демократичної спілки РСДРП. Наявність у складі УСДС білоруської гомельської організації засвідчувала, що це була інтернаціональна марксистська організація РСДРП, яка охоплювала своїм впливом не лише українські етнічні території, але й частину Білорусі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Голюкова О. М. Меншовики в Україні у роки революції і громадянської війни (1917 – 1920 рр.): автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Михайлівна Голюкова; Харківський національний університет імені В. Каразіна. – Харків, 2000. – 20 с.
2. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже [пер. с франц.]. – М.: Академический Проект, 2002. – 560 с. (Серия «Концепции»)
3. Історія Комуністичної партії Радянського Союзу. В 6 тт. – Т. 1: Створення більшовицької партії. 1883 – 1903 рр. / Ред. П. М. Поспелов. – Київ: Політвидав України, 1965. – 602 с. (Інститут марксизму лєнінізму при ЦК КПРС)
4. Коробочко А. И. Революционное движение в Гомеле и Гомельской области в годы Первой русской революции / А. И. Коробочко, С. И. Лерман. – Гомель: Гомельский областной краеведческий музей, 1955. – 31 с.
5. Кошман Л. В. Город и городская жизнь в России XIX столетия: социальные и культурные аспекты / Л. В. Кошман. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – 448 с.
6. Кривобок О. П. Діяльність політичних партій та організацій на півночі Лівобережної України в кінці XIX на початку XX ст.: монографія / О. П. Кривобок; Ніжин. держ. ун-т ім. М. В. Гоголя. – Ніжин: НДУ, 2011. – 202 с.
7. Кривобок О. Територіальні зв'язки як чинник формування партійно-політичної і адміністративної мережі на півночі Лівобережної України (початок XX ст.) / О. Кривобок // Регіональна історія України. Збірник наукових статей / Головний редактор В. Смолій. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. 3. – С. 233–246.
8. Ленін В. І. Центральному комітетові РСДРП // В. І. Ленін Повне зібрання творів. – [5-е вид.]. – Київ: Видавництво політичної літератури України. – Т. 47: Листи: 1905 – листопад 1910. – 1974. – С. 37–39.
9. Лесная Ф. Из прошлого / Ф. Лесная // Революционная борьба в Гомельской губернии. Исторические материалы. – Гомель: Государственное издательство, 1921. – Вып. 1. – С. 9–17.
10. Мартиненко Н. М. Діяльність РСДРП (меншовиків) в Україні (1907 – 1914 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Наталія Миколаївна Мартиненко; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 25 с.
11. Мельник Л. Г. Технічний переворот на Україні у XIX ст. / Л. Г. Мельник. – Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1972. – 240 с.
12. Революционные события в Гомеле и Гомельской области в годы Первой русской революции 1905 – 1907 гг. Сб. док. и мат. / Сост. А. И. Коробочко, С. И. Лерман, А. Д. Патыко. – Гомель: Гомельский областной краеведческий музей, 1955. – 214 с.
13. Смирнова М. И. Новое в историографии российской социал-демократии / М. И. Смирнова // Мировая социал-демократия: теория, история и современность: Материалы междунар. конф., 21–21 мая. 1996 г., Москва / Рос. акад. наук, Отд-ние ист.-филол. наук [и др.]. – М.: Собрание, 2006. – С. 19–33.
14. Третий съезд РСДРП: апрель-май 1905 года. Протоколы // Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической Партии Советского Союза. Государственное издательство политической литературы, Москва: Госполитиздат, 1959. – 782 с. (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС)
15. Тютюкин С. В. Десять лет в журнале «Отечественная история» / С. В. Тютюкин. – М.: Собрание, 2005. – 432 с.
16. Урилов И. Х. Современная историография Российской социал-демократии / И. Х. Урилов // Социал-демократия в российской и мировой истории: Обобщение опыта и новые подходы: Материалы междунар. науч. конф., 21–22 апр. 2008 г., Москва / Рос. акад. наук, Отд-ние ист.-филол. наук [и др.]. – М.: Собрание, 2009. – С. 16–30.
17. Флеров В. С. Боец революции. М. И. Сычев (Франц Суховерхов) / В. С. Флеров. – М.: Госполитиздат, 1962. – 56 с.
18. Чепурко О. О. Ідейні погляди та діяльність меншовиків Катеринославської губернії в 1903 – 1907 рр.: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Чепурко Олександр Олексійович; Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2015. – 24 с.
19. Шморгун П. М. З історії соціал-демократичних організацій України напередодні і в період першої російської революції (1903 – 1907 рр.): новий підхід / П. М. Шморгун // Український історичний журнал. – 1991. – № 2. – С. 3–14.

20. Щербаков В. Нарис з історії соціал-демократії на Чернігівщині (1902 – 1917) / В. Щербаков. – Харків: Пролетар, Б. р. – 219 с.
21. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 905. – 529 арк.
22. ЦДІАК України. – Ф. 301. – Оп. 2. – Спр. 14. – 223 арк.
23. ЦДІАК України. – Ф. 318. – Оп. 1. – Спр. 1155. – 68 арк.
24. ЦДІАК України. – Ф. 318. – Оп. 1. – Спр. 1156. – 106 арк.
25. ЦДІАК України. – Ф. 318. – Оп. 1. – Спр. 1160. – 58 арк.
26. ЦДІАК України. – Ф. 1439. – Оп. 1. – Спр. 367. – 84 арк.
27. ЦДІАК України. – Ф. 1439. – Оп. 1. – Спр. 574. 230 арк.
28. ЦДІАК України. – Ф. 1439. – Оп. 1. – Спр. 626. – 890 арк.
29. ЦДІАК України. – Ф. 1439. – Оп. 1. – Спр. 629. 109 арк.
30. Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ). – Ф. 102 ДП ОО. – Оп. 236. – Д. 25, ч. 50. – 166 л.
31. ГАРФ. – Ф. 102 ДП ОО. – Оп. 236. – Д. 725, ч. 57. – 178 л.
32. ГАРФ. – Ф. 102 ДП ОО. – 1907. – Оп. 237. – Д. 8, ч. 1. – 231 л.
33. ГАРФ. – Ф. 102 ДП ОО. – 1907. – Оп. 237. – Д. 8, ч. 3. – 70 л.
34. Российский государственный архив социально-политической истории. – Ф. 278. – Оп. 1. – Ед. хр. 714. – 51 л.

REFERENCES

1. Holikova O. M. *Menshovky v Ukraini u roky revoliutsii i hromadianskoi viiny (1917 – 1920 rr.): avtoref. dys ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Olena Mykhailivna Holikova; Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. Karazina. – Kharkiv, 2000. – 20 s.*
2. Diuverzhe M. *Polytycheskye partyy / M. Diuverzhe [per. s frants.]. – M.: Akademicheskyi Proekt, 2002. – 560 s. (Seriya «Kontseptyy»)*
3. *Istoriia Komunistychnoi partii Radianskoho Soiuzu. V 6 tt. – T. 1: Stvorennia bilshovytskoi partii. 1883 – 1903 rr. / Red. P. M. Pospielov. – Kyiv: Polityvdav Ukrainy, 1965. – 602 s. (Instytut marksyzmu leninizmu pry TsK KPRS)*
4. Korobochko A. I. *Revolucionnoe dvizhenie v Gomele i Gomel'skoj oblasti v gody Pervoj russoj revolyucii / A. I. Korobochko, S. I. Lerman. – Gomel': Gomel'skij oblastnoj kraevedcheskij muzej, 1955. – 31 s.*
5. Koshman L. V. *Gorod i gorodskaya zhizn' v Rossii XIX stoletiya: social'nye i kul'turnye aspekty / L. V. Koshman. – M.: Rossijskaya politicheskaya ehnciklopediya (ROSSPEHN), 2008. – 448 s.*
6. Kryvobok O. P. *Diialnist politychnykh partii ta orhanizatsii na pivnochi Livoberezhnoi Ukrainy v kintsi XIX na pochatku XX st.: monohrafiia / O. P. Kryvobok; Nizhyn. derzh. un-t im. M. V. Hoholia. – Nizhyn: NDU, 2011. – 202 s.*
7. Kryvobok O. *Terytorialni zviazky yak chynnyk formuvannia partiino-politychnoi i administratyvnoi merezhi na pivnochi Livoberezhnoi Ukrainy (pochatok XX st.) / O. Kryvobok // Rehionalna istoriia Ukrainy. Zbirnyk naukovykh statei / Holovnyi redaktor V. Smolii. – Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2009. – Vyp. 3. – S. 233–246.*
8. Lenin V. I. *Tsentrlnomu komitetovi RSDRP // V. I. Lenin Povne zibrannia tvoriv. – [5-e vyd.]. – Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy. – T. 47: Lysty: 1905 – lystopad 1910. – 1974. – S. 37–39.*
9. Lesnaya F. *Iz proshlogo / F. Lesnaya // Revolucionnaya bor'ba v Gomel'skoj gubernii. Istoricheskie materialy. – Gomel': Gosudarstvennoe izdatel'stvo, 1921. – Vyp. 1. – S. 9–17.*
10. Martynenko N. M. *Diialnist RSDRP (menshovkyv) v Ukraini (1907 – 1914 rr.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Nataliia Mykolaiivna Martynenko; Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina. – Kharkiv, 2007. – 25 s.*
11. Melnyk L. H. *Tekhnichni perevorot na Ukraini u XIX st. / L. H. Melnyk. – Kyiv: Vyd-vo Kyiv. un-tu, 1972. – 240 s.*
12. *Revolucionnye sobytiya v Gomele i Gomel'skoj oblasti v gody Pervoj russoj revolyucii 1905 – 1907 gg. Sb. dok. i mat. / Sost. A. I. Korobochko, S. I. Lerman, A. D. Patyko. – Gomel': Gomel'skij oblastnoj kraevedcheskij muzej, 1955. – 214 s.*
13. Smirnova M. I. *Novoe v istoriografii rossijskoj social-demokratii / M. I. Smirnova // Mirovaya social-demokratiya: teoriya, istoriya i sovremennost': Materialy mezhdunar. konf., 21–21 maya. 1996 g., Moskva / Ros. akad. nauk, Otd-nie ist.-filol. nauk [i dr.]. – M.: Sobranie, 2006. – S. 19–33.*

14. Tretij sezhd RSDRP: aprel'-maj 1905 goda. Protokoly // Protokoly i stenograficheskie otchety sezdv i konferencij Kommunisticheskoj Partii Sovetskogo Soyuza. Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury, Moskva: Gospolitizdat, 1959. – 782 s. (Institut marksizma-leninizma pri CK KPSS)
15. Tiutiukyn S. V. Desiat let v zhurnale «Otechestvennaia ystoriya» / S. V. Tiutiukyn. – M.: Sobranie, 2005. – 432 s.
16. Urilov I. H. Sovremennaya istoriografiya Rossijskoj social-demokratii / I. H. Urilov // Social-demokratiya v rossijskoj i mirovoj istorii: Obobshchenie opyta i novye podhody: Materialy mezhdunar. nauch. konf., 21–22 apr. 2008 g., Moskva / Ros. akad. nauk, Otd-nie ist.-filol. nauk [i dr.]. – M.: Sobranie, 2009. – S. 16–30.
17. Flerov V. S. Boec revolucii. M. I. Sychev (Franc Suhoverhov) / V. S. Flerov. – M.: Gospolitizdat, 1962. – 56 s.
18. Chepurko O. O. Ideini pohliady ta diialnist menshovkyv Katerynoslavskoi hubernii v 1903 – 1907 rr.: avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.01 / Chepurko Oleksandr Oleksiiovich; Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet imeni O. Honchara. – Dnipropetrovsk, 2015. – 24 s.
19. Shmorhun P. M. Z istorii sotsial-demokratychnykh orhanizatsii Ukrainy naperedodni i v period pershoi rosiiskoi revolutsii (1903 – 1907 rr.): novyi pidkhid / P. M. Shmorhun // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 1991. – № 2. – S. 3–14.
20. Shcherbakov V. Narys z istorii sotsial-demokratii na Chernihivshchyni (1902 – 1917) / V. Shcherbakov. – Kharkiv: Proletar, B. r. – 219 s.
21. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi (dali – TsDIAK Ukrainy). – F. 275. – Op. 1. – Spr. 905. – 529 ark.
22. TsDIAK Ukrainy. – F. 301. – Op. 2. – Spr. 14. – 223 ark.
23. TsDIAK Ukrainy. – F. 318. – Op. 1. – Spr. 1155. – 68 ark.
24. TsDIAK Ukrainy. – F. 318. – Op. 1. – Spr. 1156. – 106 ark.
25. TsDIAK Ukrainy. – F. 318. – Op. 1. – Spr. 1160. – 58 ark.
26. TsDIAK Ukrainy. – F. 1439. – Op. 1. – Spr. 367. – 84 ark.
27. TsDIAK Ukrainy. – F. 1439. – Op. 1. – Spr. 574. 230 ark.
28. TsDIAK Ukrainy. – F. 1439. – Op. 1. – Spr. 626. – 890 ark.
29. TsDIAK Ukrainy. – F. 1439. – Op. 1. – Spr. 629. 109 ark.
30. Gosudarstvennyj arhiv Rossijskoj Federacii (dali – GARF). – F. 102 DP OO. – Op. 236. – D. 25, ch. 50. – 166 l.
31. HАРF. – F. 102 DP OO. – Op. 236. – D. 725, ch. 57. – 178 l.
32. HАРF. – F. 102 DP OO. – 1907. – Op. 237. – D. 8, ch. 1. – 231 l.
33. HАРF. – F. 102 DP OO. – 1907. – Op. 237. – D. 8, ch. 3. – 70 l.
34. Rossijskij gosudarstvennyj arhiv social'no-politicheskoy istorii. – F. 278. – Op. 1. – Ed. hr. 714. – 51 l.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2017 р.